

COL·LECCIÓ IMAS

Innovació i Metodologia en Afers Socials

Núm. 66. Desembre 2022

ISSN: 2659-5273

Atenció a les persones menors d'edat

Com podem saber si és víctima d'explotació sexual?

La importància de la detecció del risc per a la prevenció de l'explotació sexual en la infància i l'adolescència

Beatriz Benavente

Fundació RANA

Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques
Universitat de les Illes Balears

 IMAS
Departament de
Drets Socials
Consell de Mallorca

Universitat
de les Illes Balears

El contingut de la REVISTA ALIMARA de l'IMAS està subjecte a una llicència de Reconeixement-NoComercial_SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons

Resum

L'explotació sexual infantil i adolescent (ESIA) és la forma més extrema de violència sexual i un dels principals problemes a què s'enfronten els professionals que han de tractar aquesta tipus d'abús és la seva identificació. Per tal de facilitar aquesta detecció, es presenta i es caracteritza l'EDR-ESIA (Eina de Detecció del Risc d'explotació sexual en la infància i l'adolescència), instrument el qual ofereix als professionals un marc comú amb el qual poder definir les diferents situacions que se'ls presenten en la pràctica professional diària amb els i les joves.

Paraules clau

Explotació sexual, menors, ESIA, eines, detecció.

1. Introducció

L'explotació sexual infantil i adolescent (ESIA) és la forma més extrema de violència sexual. Implica una situació d'abús sexual en la qual l'infant o adolescent és explotat a canvi d'un guany que pot ser econòmic o en espècie, o, fins i tot, la promesa d'aquesta per al futur. Aquest guany pot ser per al mateix menor, per a una tercera persona o per a un grup de persones. A l'ESIA, a diferència de l'abús sexual, el menor és tractat com a objecte sexual alhora que com a objecte comercial (Miller-Perrin i Wurtele, 2017).

L'explotació sexual pot prendre diferents formes des del que semblaria ser una relació consensuada en què s'intercanvia el sexe per atenció, afecte, aixopluc o regals, fins a les situacions d'explotació que es produeixen per part de xarxes organitzades. Un punt important que cal tenir en compte és que aquesta relació està marcada per un desequilibri de poder en què l'agressor és qui té poder i control sobre la víctima.

Es coneixen diverses manifestacions de l'ESIA les quals estan interconnectades i interrelacionades entre si. A més, hem de considerar els canvis tecnològics que s'han produït en els darrers temps i que han generat modificacions també en la forma en què l'ESIA es produeix

(Berelowitz et al., 2012). La incorporació de la tecnologia a la vida quotidiana incrementa l'ESIA, la fa més accessible i, alhora, l'oculta, la qual cosa en dificulta encara més la detecció i identificació.

Les manifestacions de l'ESIA poden representar-se en aquestes cinc modalitats, les qual poden estar interrelacionades:

- l'explotació sexual d'infants i adolescents a través de la prostitució,
- l'explotació sexual en línia de nins, nines i adolescents,
- l'explotació d'infants i adolescents amb finalitats d'explotació sexual,
- l'explotació sexual d'infants i adolescents en els viatges i el turisme,
- els matrimonis infantils.

El terme *explotació sexual comercial de la infància i l'adolescència* (ESCIA) és el terme que s'emprava fins fa uns anys de forma generalitzada per a parlar de l'explotació sexual. Actualment, es reserva per a parlar específicament de l'explotació que es dona en la delinqüència organitzada i que té ànim de lucre, és a dir, que es considerara un subconjunt dins de l'explotació sexual (ECPAT Internacional, 2016). Tot i que s'han utilitzat com a sinònims i continuen sent utilitzades indiferentment, es recomana diferenciar-les per les característiques més complexes i generals que abasten l'ESIA.

L'interès social per l'explotació sexual infantil i adolescent és relativament recent, tot i que aquest fenomen estigués present en la nostra societat molts anys abans. L'auge de la problemàtica en els darrers anys es relaciona amb una preocupació més gran pels temes relacionats amb la infància, i amb l'augment de l'ús i abús de les tecnologies de la informació i la comunicació.

Hem d'entendre el fenomen de l'ESIA dins del context social en què ens trobam: vivim immersos en una societat que sexualitza la infància, especialment les nines, des de la publicitat, la música, el cinema i la televisió. Segons s'indica en un informe del Parlament Europeu, "la sexualització de la infància suposa la imposició d'una sexualitat adulta a les nines i els nins, que no estan ni emocionalment ni psicològicament ni físicament preparats per a això" (Llovet Rodríguez et al., 2019). Aquesta sexualització de la infància genera que es normalitzi que els nins i nines siguin tractats com a objectes sexuals i que, per tant, es puguin comprar i utilitzar. En la nostra societat actual, l'accés que tenen els joves a la pornografia ha anat en augment a través dels telèfons mòbils que ofereixen l'accessibilitat i gratuïtat d'aquest consum (Ballester et al., 2019). La cultura del porno influeix la societat en general, i forja uns estàndards i estereotips que uneixen la imatge de la dona amb trets de la infància (com l'absència de vell corporal) i amb la seva cosificació. Al seu torn, té incidència en la manera que es desenvolupen les relacions interpersonals (assumint relacions sexuals de risc, situacions de violència sexual, etc.), cosa que afecta especialment els joves (Ballester et al., 2022).

2. Identificació de les víctimes

Hi ha escassos estudis sobre l'ESIA a escala mundial i, a Europa, els pocs estudis existents se centren sobretot en el Regne Unit (Benavente et al. 2021a). Aquest desconeixement del fenomen dificulta als professionals la detecció de les víctimes (Felner i DuBois, 2017) que en freqüents ocasions són ateses per diversos motius en els serveis de salut i d'assistència social sense ser identificades (Hornor et al., 2019). Aquesta dificultat es deu, en part, a la naturalesa clandestina i oculta en la qual es dona l'ESIA, però, a més, com els experts confirmen, es deu a l'escassetat de protocols que sistematitzin la recollida d'informació, i a la falta d'una eina de detecció estandarditzada i validada perquè pugui ser utilitzada per professionals dedicats a l'atenció de la infància i adolescència en entorns vulnerables (Greenbaum i Crawford-Jakubiak, 2015; Benavente et al., 2022).

La mateixa relació d'intercanvi que es genera en una situació d'ESIA, en la qual el menor obté un guany (diners, objectes, alcohol o drogues, o un lloc on dormir), provoca que les víctimes se sentin participants i, per tant, no denuncien. Fins i tot, hi ha qui considera que se sent en control i poder del seu cos i, per tant, no demanarà ajuda ni revelarà res amb relació a l'entorn explotador. No obstant això, aquests joves, a causa de les seves experiències traumàtiques prèvies, són incapaços de reconèixer les situacions d'abús i maltractament en les quals es troben, la qual cosa fa necessari que els professionals que els atenguin puguin brindar-los protecció i cura (Stativa, 2000).

Qualsevol nin, nina o adolescent pot veure's involucrat en una situació d'explotació sexual sense importar el seu nivell socioeconòmic o cultural (Berelowitz et al., 2012), però sabem que existeixen situacions o característiques de la persona menor d'edat que la col·loquen en major risc per a l'ESIA (Clutton i Coles, 2007; Pearce, 2011). Els professionals que treballen en l'àmbit de la infància i adolescència haurien d'estar formats en aquest aspecte per millorar la detecció.

3. Factors de risc per a la implicació en l'ESIA

Tot i que cap jove és immune a l'explotació sexual, hi ha algunes vivències particulars que s'identifiquen com a factors de risc o vulnerabilitat per patir-ne (Bovarnick et al., 2017; Clutton & Coles, 2007; Pearce, 2011). Els factors de risc o vulnerabilitats són aquelles circumstàncies o situacions de vida de la persona menor d'edat o la família que la situen davant un major risc de patir l'ESIA. S'ha de pensar en l'aspecte global d'aquesta problemàtica i s'hi han d'incloure també aquells factors de risc que corresponen a tots els àmbits amb els quals interactua la persona menor d'edat. Per tant, entenem com a factors de risc també aquelles situacions culturals, socials, polítiques i institucionals que poden augmentar aquest risc.

Factors de risc en l'àmbit social:

- el desconeixement sobre l'ESIA,
- la cultura masclista.,
- la tolerància social cap a aquests temes,
- la cultura del consum,
- la sexualització de la infància.

Factors de risc en l'àmbit relacional:

- Família:
 - ruptura familiar,
 - violència domèstica,
 - història familiar d'abús de substàncies,
 - malaltia mental en algun dels progenitors,
 - manca de control parental.
- Escola:
 - patir assetjament escolar,
 - absentisme escolar,
 - manca de compromís amb l'educació,
 - necessitats educatives especials,
 - escoles amb pocs recursos.

Factors de risc en l'àmbit individual:

- victimització sexual prèvia,
- negligència i maltractament en la infància,
- estar involucrat en el sistema de protecció i/o justícia juvenil,
- amistats involucrades en l'ESIA,
- abús de substàncies,
- fugida de la llar / centre d'acollida,

- aïllament social,
- baixa autoestima.

L'ESIA és un problema social i té conseqüències greus per a les víctimes en les seves esferes física, psíquica, sexual i social (Greenbaum i Crawford-Jakubiak, 2015), per tant, els àmbits per a la intervenció amb les víctimes inclouen tots els entorns amb els quals interacciona el menor i la societat (àmbit educatiu, sanitari, social, policial i jurídic) (Orjuela i Rodríguez, 2012).

S'ha trobat que un major nombre de víctimes d'ESIA han patit diferents victimitzacions durant la seva infància i, per tant, tenen més probabilitats de patir problemes de salut com la síndrome d'estrès posttraumàtic, ideacions suïcides, ansietat, depressió i altres problemes emocionals i de conducta (Cole et al., 2016; Varma et al., 2015).

4. Una eina per a professionals

La infància i l'adolescència són etapes d'especial vulnerabilitat que requereixen una atenció específica, atenció que ha de ser a més actualitzada i adaptada als canvis que es produeixen en la societat. És a partir d'aquesta preocupació que l'any 2020 l'Institut Balear de la Dona i la Conselleria d'Afers Socials i Esports s'ha impulsaren la creació d'una eina de detecció i valoració de risc centrada en els factors de risc detectats en casos de nines, nins i adolescents víctimes d'explotació sexual (consultau la "Guia per a l'actuació davant casos d'explotació sexual en la infància i l'adolescència. Elaboració d'una eina de detecció").

Aquesta eina rep el nom d'EDR-ESIA (Eina de Detecció del Risc d'explotació sexual en la infància i l'adolescència) i, amb ella, s'ofereix als professionals un marc comú amb el qual poder definir les diferents situacions que se'ls presenten en la pràctica professional diària amb els i les joves.

L'EDR-ESIA intenta posar el focus en situacions que en presentar-se de forma aïllada no semblen gaire importants, però que, en donar-se de forma conjunta, conformen uns riscos davant els quals qualsevol professional ha d'estar alerta. D'aquesta manera, es facilita i s'afavoreix una detecció precoç i, per tant, un treball de prevenció més eficaç.

Durant la fase de disseny d'aquesta eina, i per obtenir i presentar una visió tan àmplia i global com sigui possible, s'ha comptat amb una àmplia representació de les persones implicades en l'atenció, cura i educació dels infants i adolescents. Aquesta participació ens ha permès crear grups de treball en els quals s'han compartit opinions i experiències des de diferents àmbits (de serveis socials i protecció de menors, educació, sanitat i forces i cossos de seguretat de l'Estat). Des de cada àrea i segons la seva experiència laboral i professional, s'han recollit aportacions que han ajudat a perfilar l'eina.

D'aquesta manera, s'ha comptat amb el suport d'entitats que treballen amb menors en situació d'abús sexual i explotació sexual a l'illa, com la Fundació Amaranta i la Fundació RANA, però també amb les principals institucions implicades en les i els menors: forces i cossos de seguretat de l'Estat; les conselleries, de Salut, d'Afers Socials, d'Administracions Públiques, de Presidència del Govern de les Illes Balears; amb els quatre consells insulars i amb els principals ajuntaments de les Illes Balears. En total, s'ha aconseguit reunir la participació de quasi mig centenar de persones expertes i professionals de diversos àmbits, la implicació i aportació de les quals ha estat fonamental, per la seva visió actualitzada de la realitat local i complementària dels distints àmbits implicats.

Taula 1. Professionals en grups de treball

Serveis de protecció al menor dels consells insulars de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera.
Serveis socials comunitaris de Mallorca, Menorca i Eivissa.
Unitats especials d'atenció a la infància i l'adolescència: • IBSMIA (Institut Balear per a la Salut Mental de la Infància i l'Adolescència): psiquiatria, psicòloga, treballador social i infermera de salut mental. • STIF (Servei de Teràpia a la Infància i la Família). • UTASI (Unitat Terapèutica d'Abús Sexual Infantil) de la Direcció General d'Infància, Joventut i Famílies. • UVASI (Unitat de Valoració d'Abús Sexual Infantil).
Àmbit educatiu: professionals de l'educació, CONVIVEXIT.
Professionals sanitaris: pediatres, ginecòlogues, comares i infermeres de pediatria.
Entitats especialitzades en abús i explotació sexual infantil: Fundació Amaranta. Fundació RANA.
Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat: EMUME (Equip de Dona-Menor) de la Guàrdia Civil. UFAM (Unitat de Família i Atenció a la Dona) de la Policia Nacional. Unitat d'Infància i Família de la Policia Local de Palma.

L'EDR-ESIA

La versió final de l'eina EDR-ESIA es compon de 88 ítems a emplenar pel professional, recollits dels informes, història clínica i/o expedients del menor repartits en quatre apartats: (1) identificació del menor i la família (22 ítems), (2) indicadors diana d'ESIA (13 ítems), (3) indicadors

de risc subdividits, al seu torn, en: (a) indicadors de risc significatiu, (b) indicadors de risc mitjà, (c) altres indicadors de risc amb 12 ítems cada subcategoria (fins a 49 ítems en el total d'indicadors) i (4) vulnerabilitats del menor (17 ítems).

Els indicadors diana d'ESIA (imatge 1) són una llista d'indicadors que ens mostren un risc alt de patir explotació sexual o que indiquen que ja ocorre. Es valoraran en lleu (1 punt), moderat (2 punts) i greu (3 punts), de manera que les puntuacions majors que 9 es consideraran com a risc establert, de 6 a 9 punts serà un risc probable i d'1 a 5 punts quedarà a criteri professional:

- Rep béns a canvi de sexe.
- Captador/a d'altres menors per a explotació sexual.
- Possessió injustificada de doblers, joies, mòbils o altres objectes de valor.
- Menor de 13 anys actiu/va sexualment.
- Relacions sexuals de risc: relacions sexuals sense protecció.
- Embolicat/da en activitat sexual en línia.
- Infeccions de transmissió sexual de repetició.
- Amb coneguts/des i/o amistats relacionades amb l'explotació sexual.
- Relació amb persones i llocs pròxims a la prostitució.
- Relació amb amistats o parelles majors que la o el menor (més de 5 anys de diferència).
- Relacions i/o trobades per internet amb desconeguts.
- Abús/dependència d'alcohol i/o altres drogues.
- Lesions físiques d'origen desconegut.

Figura 1. Indicadors diana d'ESIA

Indicadors diana d'ESIA			
	Lleu: 1 punt Moderat: 2 punts Greu: 3 punts		
	Lleu	Moderat	Greu
Rep béns a canvi de sexe	☐	☐	☐
Captador/a d'altres menors per a explotació sexual	☐	☐	☐
Possessió injustificada de doblers, joies, mòbils o altres objectes de valor	☐	☐	☐
Menor de 13 anys actiu/va sexualment	☐	☐	☐
Relacions sexuals de risc	☐	☐	☐
Embolicat/da en activitat sexual en línia	☐	☐	☐
Infeccions de transmissió sexual de repetició	☐	☐	☐
Amb coneguts/des i/o amistats relacionades amb l'explotació sexual	☐	☐	☐
Relació amb persones i llocs pròxims a la prostitució	☐	☐	☐
Amistats o parelles majors que la/el menor (més de 5 anys de diferència)	☐	☐	☐
Relacions i/o trobades per internet amb desconeguts	☐	☐	☐
Abús/dependència d'alcohol i/o altres drogues	☐	☐	☐
Lesions físiques d'origen desconegut de forma reiterada	☐	☐	☐
Puntuació total: _____			
>9 punts: risc establert; 6-9 punts: risc probable; 1-5 punts: a criteri professional			

L'EDR-ESIA es troba actualment en la fase de validació empírica i, per tant, és possible que en finalitzar aquesta fase algun dels seus ítems hagi patit modificacions. Així mateix, proporciona als professionals un instrument clau per a poder detectar precoçment situacions d'ESIA que es poguessin presentar en els i les joves del seu entorn. Té un valor indicatiu i no probatori, i ajuda a valorar la possibilitat que s'estigui produint una situació d'explotació o de possible risc que es produeixi. No és específica i comparteix ítems i característiques amb l'abús sexual en general, ja que l'explotació sexual de la infància i l'adolescència és també una forma de victimització sexual. És una eina dissenyada per a ús professional amb nins, nines i adolescents de partir d'11 anys. No s'ha d'utilitzar com a entrevista directa amb els menors, sinó que es recull la informació de reunions d'equip i/o de l'expedient del menor.

5. Conclusions

L'ESIA és un greu problema social que ens preocupa i implica tota la societat, per la qual cosa cal dur a terme actuacions que ens ajudin a protegir les persones més vulnerables com són els infants i adolescents. L'ús d'una eina comuna proporcionarà als professionals implicats en l'atenció de la infància i adolescència un instrument de treball, compartit i accessible, amb el qual s'intenta reduir al màxim el component de subjectivitat. La dificultat de la detecció de l'explotació sexual, tant per part dels professionals com per part de les víctimes, és un dels grans reptes a afrontar. En el cas dels professionals, es requereixen eines actualitzades i adaptades; en el cas de les víctimes, cal una actuació tant a escala individual i col·lectiva com a escala preventiva, que inclogui també les actuacions individuals i les coordinades de diferents estaments que tractin de resoldre l'enorme dany que pateixen els nins, nines i adolescents víctimes d'explotació sexual.

Referències bibliogràfiques

- Ballester Brage, L., Rosón Varela, C., Facal Fondo, T., & Gómez Juncal, R. (2021). Nueva pornografía y desconexión empática. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 6(1), 67-105. <https://doi.org/10.17979/arief.2021.6.1.7075>
- Ballester, L., Orte, C. y Red de Jóvenes e Inclusión (2019). *Nueva pornografía y cambios en las relaciones interpersonales*. Octaedro.
- Benavente, B., Ballester, L., Pich, J., & Pereda, N. (2021). Risk factors for commercial sexual exploitation of children and adolescents: Results of an international Delphi panel. *Psicothema*, 33(3), 449-455. <https://doi.org/10.7334/psicothema2020.480>
- Benavente, B., Ballester, L., Pich, J., y Pereda, N. (2022). Detección de la explotación sexual en la infancia y la adolescencia mediante la evaluación de indicadores de riesgo en España. *Papeles del psicólogo*, 43(2), 90-95. <https://doi.org/10.23923/pap.psicol.2993>

- Benavente, B., Díaz-Faes, D. A., Ballester, L., & Pereda, N. (2022). Commercial Sexual Exploitation of Children and Adolescents in Europe: A Systematic Review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 23(5), 1529–1548. <https://doi.org/10.1177/1524838021999378>
- Berelowitz, S., Firmin, C., Edwards, G., & Gulyurtlu S. (2012). I thought I was the only one. The only one in the world. The Office of the Children's Commissioner's Inquiry into Child Sexual Exploitation In Gangs and Groups. <http://www.brightonandhovelscb.org.uk/wp-content/uploads/CSEGG-Appendix-A1.pdf>
- Bovarnick, S., Scott, S., & Pearce, J. (2017). *Direct work with sexually exploited or at risk children and young people. A rapid evidence assessment*. University of Bedfordshire & Barnardo's.
- Clutton, S., & Coles, J. (2007). *Sexual Exploitation Risk Assessment Framework: A pilot study*. Barnardo's Cymru. <https://www.iicsa.org.uk/key-documents/26534/view/BRD000284.pdf>
- Cole, J., Sprang, G., Lee, R., & Cohen, J. (2016). The trauma of commercial sexual exploitation of youth: A comparison of CSE victims to sexual abuse victims in a clinical sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 31(1), 122-146.
- ECPAT Internacional (2016). *Orientaciones terminológicas para la protección de niñas, niños y adolescentes contra la explotación y el abuso sexuales*. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/SR/TerminologyGuidelines_sp.pdf
- Felner, J., & DuBois, D. (2017). Addressing the commercial sexual exploitation of children and youth: A systematic review of program and policy evaluations. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 10(2), 187-201. <https://doi.org/10.1177%2F1524838021999378>
- Greenbaum, J., y Crawford-Jakubiak, J. (2015). Committee on Child Abuse and Neglect. Child sex trafficking and commercial sexual exploitation: health care needs of victims. *Pediatrics*, 135, 566-574.
- Hornor, G., Quinones, S., Bretl, D., Courtney, A., Herendeen, P., Lewin, L., Loyke, J., Morris, K., Schapiro, N., Williams, S. (2019). Commercial Sexual Exploitation of Children: An Update for the Forensic Nurse. *Journal of Forensic Nursing*. 15. 93-102. 10.1097/JFN.0000000000000243.
- Llovet Rodríguez, C.; Díaz-Bustamante Ventisca, M.; Méndiz Noguero, A. (2019). Estado de la cuestión sobre la sexualización infantil en el entorno digital y propuestas de alfabetización mediática. *Doxa Comunicación*, 28, pp. 223-240. <https://doi.org/10.31921/doxacom.n28a12>
- Miller-Perrin, C., & Wurtele, S. K. (2017). Sex trafficking and the commercial sexual exploitation of children. *Women & Therapy*, 40(1-2), 123-151. <https://doi.org/10.1080/02703149.2016.1210963>
- Orjuela, L.; Rodríguez, V. (2012). *Informe sobre la violencia contra los niños y las niñas*. Madrid: Save the Children
- Pearce, J. J. (2011). Working with trafficked children and young people: Complexities in practice. *British Journal of Social Work*, 41(8), 1424–1441. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcr029>
- Stativa, E. (Coord.) (2000). *Survey on child abuse in residential care institutions in Romania*. <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/Survey%20on%20Child%20Abuse%20in>

[%20Residential%20Care%20in%20Romania.pdf](#)

Varma, S., Gillespie, S., McCracken, C., & Greenbaum, V. J. (2015). Characteristics of child commercial sexual exploitation and sex trafficking victims presenting for medical care in the United States. *Child abuse & neglect*, 44, 98–105.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.04.004>